

НІМЦІ ТА МОЛДОВАНИ ЯК ПРИВІЛЕЙОВАНІ ЕТНІЧНІ МЕНШИНИ В ТРАНСНІСТРІЇ (СЕРПЕНЬ 1941 р. – СІЧЕНЬ 1944 р.)

В статті досліджуються причини привілейованого становища деяких національних меншин в Трансністрії, зокрема німців та молдован. На базі архівних та інших джерел аналізуються свідчення та статистика щодо етнічного складу регіону, виокремлюються головні особливості «кращого ставлення», стверджується, що прояв привілейованого становища стосувався усіх сфер життя німців та молдован.

Ключові слова: німці, молдовани, румунська окупація, Трансністрія, національні меншини, румуни.

На наше переконання, сьогодні історичні дослідження, що стосуються діяльності національних меншин на різних етапах вітчизняної історії, є досить актуальними, адже їх результати можна враховувати при формуванні подальшої стратегії в галузі національної політики України. Період окупації Трансністрії – це яскравий приклад того, як привілейоване становище одних народів не давало змоги для нормального розвитку інших народів, що спільно проживали в цьому великому регіоні.

У дослідженні використані праці І. Мотрної, В. Черняківського, С. Гальчака та деяких інших науковців, в яких вміщено досить важливий не лише фактичний, а й аналітичний матеріал з досліджуваної проблеми.

Про геополітичне значення досліджуваного нами регіону наголосив ще 26 лютого 1942 р. І. Антонеску, який на засіданні уряду зазначив: «Не є секретом, що я не схильний випускати з рук те, що придбав. Трансністрія мусить стати румунською територією, ми зробимо її румунською, вигнавши звідти всіх чужинців... Ми маємо створити життєвий простір для румунів»¹.

Якщо схематично змалювати етнічну картину регіону, то 76,3% населення складали українці, у той же час в містах нараховувалися 57,4 тис. українського населення, розподілені географічно на сході, півночі та півдні губернаторства, 8,4% – румуни (треба зауважити, що в дану етнічну групу об'єднали і румун і молдован), 6,5% – росіяни та 5,9% – німці². Зокрема, якщо порівняти чисельність за національним складом Овідіопільського повіту: по Овідіопільському району – 8017 українців, 1542 румунів (молдован), 657 росіян, 28 німців, 15 поляків та 1 білорус. Біляївський район – 18442 українці, 12107 румунів (молдован), 4379 росіян, 2795 німців, 61 литовець, 21 поляк, 18 болгар, 15 білорусів, 12 вірменів. Францфельдський район – 15431 німець, 300 українців, 70 румунів (молдован), 51 росіянин³. Зазначимо, у місті Овідіополі проживало 3485 українців та 1162 румунів.

Політика румунської влади щодо національних меншин в Трансністрії кардинально відрізнялася від інших приєднаних територій. Румуни виокремили «вищі національності»: румуни, молдавани, німці. Вони отримували підтримку влади. Інші меншини зазнавали переслідування.

Формально в найвигіднішому становищі були румуни та молдовани. Головна причина, чому румунська влада виділяла молдован, було те, що вони просто не визнавали їх за самостійний народ, а вважали їх справжніми румунами⁴. Так, використовуючи цитату рапорту губернатора Трансністрії Г. Алексяну у 1943 р. на засіданні Кабінету по справам Бессарабії, Буковини та Трансністрії було зазначено, що з самого початку була створена матеріальна та духовна протекція для румуномовного населення. Відношення до них було більш м'яким ніж до інших етнічних громад. Все це було зроблено «не лише для полегшення трансністрійським румунам умов життя, але і для відновлення їх національної самосвідомості»⁵.

Молдовани проживали здебільшого на заході та в центрі Трансністрії. Це були такі повіти, як Дубосарський – 40,5% від загальної кількості всього населення, Тираспільський – 25,5%, Рибницький – 25,1%, Ананьївський – 13,8%, Овідіопільський – 9,3%⁶.

Біляївський район був здебільшого населений румунами (молдованами). Як вважали румунські історики, перші мешканці Біляївки були румуни, тільки близько 150 років тому сюди

приїхали українці. Довгий час між українцями та румунами були постійні сутички. Вони наголошували, що саме колективізація та денационалізація з приходом радянської влади сприяла тому, що румуни асимілювалися серед «чужого» населення⁷. Наприклад, із перепису населення Березівського повіту: українці, це близько 70%, крім них було також 20% німців, 5% росіян, 4% румунів (молдован) та 1% інших національностей. Як бачимо, влада називає молдован румунами. Хоча, потрібно зазначити, румуни в цьому повіті були колоністами з Тираспольського та Ананьївського повітів. Здебільшого вони проживали в російських селах⁸.

Щодо Балтського повіту, то чисельність населення подана в наступному ракурсі: румунів – 18567 чол., з яких 7139 проживали в моноетнічних румунських (молдавських) селах⁹. Потрібно наголосити, що зі свідчень М. Смокіне, який об'їздив всю Трансністрію в часи румунської окупації, слідує, що у молдован цієї області розвинуто почуття молдовського етнічного походження, а не румунського. На румун вони дивляться як на чужих, а не як на братів-визволителів¹⁰.

На всіх керівних посадах губернаторства та міської адміністрації (примарії) перебували румуни, але через нестачу кадрів – також і молдовани. Справи велися румунською мовою. Тим, хто міг довести, що в його жилах тече хоча б крапля молдовської крові, обіцялися всілякі привілеї¹¹.

М. Смокіне звертав увагу на те, що молдовському населенню румунська окупаційна влада не робить ніяких привілеїв, хоча б зовнішніх, щоб вони відчували братське відношення. Факти свідчать, що державний службовець з приїжджих румун отримував велику заробітну плату, в той час як місцеві 137 службовців з молдован мали мізерну зарплатню і це призводило до недоїдання¹². Проте, на місцях, особливо в сільській місцевості, це давало можливість займати високооплачувані посади. Так, наприклад, в липні 1942 р. всі вчителі молдовани були розподілені по всіх селах для викладання румунської мови, а в серпні були організовані курси румунської мови по всій Трансністрії¹³.

У той же час вийшов наказ № 43, який дозволяв румунам відновити прізвища, які були змінені в радянський період. Мешканці подавали свідчення про дату та місце народження, вказували предків, що були румунами, а також мотивували своє рішення щодо змінення прізвища. Докази про старе прізвище робилися через старі паспорти, через метричні та парафіяльні книги чи через свідчення «державних» організацій Трансністрії. При відсутності певних актів, громадянин мав назвати старе прізвище та показати свідків, що засвідчували, що саме у цього громадянина раніше було румунське прізвище. Для дослідження та резолюції запитів на основі губернаторства була створена комісія по перевірці, яка складалась з трьох чоловік. Вони мали юридичну освіту та були з місцевих¹⁴.

Як згадує у своїх спогадах О. Верт, «...тим хто міг довести, що в його жилах тече хоч крапля молдовської крові, то їм були обіцяні всілякі привілеї, тобто мати предка-молдована прирівнювалося до обладання дворянським титулом»¹⁵.

Крім кращих посад, задля асиміляції в центрах з молдовським населенням були організовані школи, спеціально з сільськогосподарським напрямком для формування спеціалізованих кадрів. Якщо німці прихильно ставилися до фольксдойче, то румуни певний лібералізм проявляли до молдовського населення. І ще, якщо гітлерівці нещадно карали за найменше порушення кожного підозрілого, то в румун за аналогічну провину жертва могла й відкупитися або зазнати м'якшого покарання¹⁶.

Молдовському населенню дозволено було купляти продукти, тому що «майбутній клас купецтва» мав створюватися саме з молдован. Вони також займали громадські посади, отримуючи стабільну заробітну плату та місячну допомогу в 50 РККС¹⁷. Молдовани, що до цього часу жили в одних умовах з іншим етнічними групами регіону з приходом румунської адміністрації статусно стали на щабель вище і це було відчутно особливо в сільському господарстві. Саме таким чином, вони ставали більш недоторканими для покарання, їм надавали привілеї при розподілі товарів та забезпечували положення і політичний статус¹⁸.

Зовсім з іншої причини вищий статус мали німці, а саме через те, що Румунія виступила союзником Третього Рейху, до того ж Трансністрія була в деяких сферах під подвійним управлінням обох режимів. Тому на теренах Трансністрії перебували німецькі війська. Взаємовідносини між румунами і німцями були складними. Як пише О. Верт: «...румуні не зображали із себе чи фактично не зображали «расу господ», і, по правді кажучи, вони і німці недолюбливали один одного (виключенням являлася воєнна сфера)»¹⁹. Згодом дослідник наголошував: «Фактично господарями були німці – як німці-колоністи, так і представники Третього рейху, які з презирством ставилися до румунів, грубо втручалися в справи румунської адміністрації. Етнічним німцям в Трансністрії надавалися значно більші привілеї, ніж румунським чиновникам, «виступали тут в ролі високомірної німецької меншини і вже готували дуже неприємний сюрприз для румунської

більшості»²⁰. Вони чинили насильство не лише над українцями та росіянами, а й молдованами.

Німці так само як румуни і молдавани мали привілеї і в освіті. При вступі до Одеського університету українці та росіяни зазнавали істотної дискримінації – складали вступні іспити з обов'язковим складанням румунської мови, тоді як румуни та німці від іспитів звільнялися. 50 % місць закріплювалися за румунами, і на ці місця українці та росіяни приймалися в тому разі, якщо частина з них залишилися вакантними. Гуртожитком та їдальнею забезпечувалися лише румуни, німці та італійці²¹.

Освіту безпосередньо контролювала румунська адміністрація з Бухареста, але це не стосувалось німецькомовних шкіл, які були підпорядковані німецькому командуванню²². Румунська влада мала обмежену юрисдикцію в німецьких селах, якими опікувалась спеціальна служба СС «Фольксдойче міттельштелле» («ФoMі»). Ця організація з 1942 р. взяла на себе контроль над культурними та шкільними закладами, утриманням релігійних установ, а також призначенням бургомістрів німецьких сільських рад. У Гросс-Лібенталі для керівної ланки «німецької молоді» було створено навіть спеціальні курси, які готували юнаків з 18 років до служби в лавах німецької армії і місцевих загонів самооборони. Частина мешканців німецьких сіл, яка вільно володіла рідною мовою, залучалась у якості перекладачів до адміністративних структур на окупованій території, а 20 з них добровільно пішли служити перекладачами до частин вермахту²³.

Про особливий статус німців, та те, що вони навіть не намагалися бути задіяними у майбутньому Трансністрії свідчить велика кількість безлюдних поселень німецьких колоністів. Головна причина цьому є те, що німці в останні роки виконували функції квіслінговців, займаючи різні адміністративні і поліцейські посади, які надавали німці на східному березі Південного Бугу²⁴. Німці, які залишилися жити тут, виступили в ролі високомірної німецької меншини. Як стверджує О. Верт: «Вони готували дуже неприємний сюрприз для «румунської більшості». В німецькомовній газеті під назвою «Німець в Трансністрії» цей край «Трансністрія» фактично розглядався як частина «німецького надбання», а про румун навіть не згадується²⁵.

Ще одним прикладом вищого становища румун і німців було те, що вони мали можливість звільнитися з військового полону, якщо було доведено їх національну приналежність. Так, із листа префектури Тульчинського повіту нам відомо, що створювалася комісія при науковому інституті Трансністрія в Тирасполі, яка повинна була доводити етнічну приналежність полоненого і тільки після її підтвердження він звільнявся²⁶.

Отже, привілейоване становище молдован було спричинене самим сприйняттям їх румунами, а саме, не визнання їх як окремого етносу, а ставлення як до русифікованих румун, яким потрібно «допомогти». Щодо німців, то своє привілейоване становище вони здобули через подвійне управління територією Трансністрії, перебування німецьких військ та дякуючи союзницьким договорам. Прояви привілейованого становища були у всіх сферах життєдіяльності. Це яскраво відображалось як у можливості зайняти вищі посади, дозволу купувати продукти, так і у можливості бути звільненим з полону. Що спричинило в уявленні місцевого населення молдаванських чи німецьких національних коренів, що давало можливість отримувати привілеї і сподіватись на «краще життя».

¹ Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945 / Гол. ред. колегія: Герасимов І. О., Муковський І. Т., Панченко П. П., Вишневський Р. Г. – К., 2000. – 177 с.

² Моторна І. В. Політика румунської адміністрації щодо молдован та українців в Трансністрії (1941–1944 рр.): процеси румунізації та асиміляції // Записки історичного факультету / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, історичний факультет. – Одеса, 2015. – Вип. 26. – С. 135.

³ Solovei R. Activitatea Guvernamentului Transnistriei indomeniul social- economic și cultural (19 aug. – 29 ian. 1944). – Iași, 2004. – P. 64.

⁴ Сипко Є. Особливості румунського окупаційного режиму в Трансністрії (ідеолого-культурологічний аспект) // Вісник книжкової палати. – 2001. – № 1. – С. 32.

⁵ Solovei R. Activitatea Guvernamentului Transnistriei indomeniul social- economic și cultural (19 aug. – 29 ian. 1944). – Iași, 2004. – P. 136.

⁶ Моторна І. В. Політика румунської адміністрації щодо молдован та українців в Трансністрії (1941–1944 рр.): процеси румунізації та асиміляції // Записки історичного факультету / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, історичний факультет. – Одеса, 2015. – Вип. 26. – С. 136.

⁷ Моторна І. Овідіопольський повіт Трансністрії (1941–1944 рр.): етнічний склад за матеріалами Державного архіву Одеської області // Краєзнавство. – 2010. – № 1–2. – С. 65.

⁸ Моторна І. «Румунські монографії повітів» як джерело до вивчення історії Трансністрії (1941–1944 рр.)

// Краєзнавство. – 2013. – № 1. – С. 23.

⁹ Моторна І. «Румунські монографії повітів» як джерело до вивчення історії Транснестрії (1941–1944 рр.) // Краєзнавство. – 2013. – № 1. – С. 23.

¹⁰ Там само.

¹¹ Сипко Є. Вказ. праця. – С. 32.

¹² Solovei R. Activitatea Guvernamentului Transnistriei indomeniul social- economic și cultural (19 aug. – 29 ian. 1944). – Iași, 2004. – P. 91.

¹³ Моторна І. Овідіопольський повіт Транснестрії (1941–1944 рр.) : етнічний склад за матеріалами Державного архіву Одеської області // Краєзнавство. – 2010. – № 1–2. – С. 65.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Верт А. Россия в войне 1941–1945. Авторизованный перевод с английского. – М., 2001. – С. 519; Гальчак С. Д. «Східні робітники» з Поділля у Третьюму рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам. – Вінниця, 2003. – С. 114.

¹⁶ Гальчак С. Д. «Східні робітники» з Поділля у Третьюму рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам. – Вінниця, 2003. – С. 114.

¹⁷ Левит И. Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация. – Кишинев, 1981. – С. 282.

¹⁸ Моторна І. В. Питання репатріації румунів у Транснестрію: до постановки проблеми // Записки історичного факультету / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2011. – Вип. 22. – С. 140.

¹⁹ Верт А. Вказ. праця. – С. 599.

²⁰ Верт А. Там само. – С. 594.

²¹ Сипко Є. Вказ.праця. – С. 33.

²² Моторна І. Овідіопольський повіт Транснестрії (1941–1944 рр.): етнічний склад за матеріалами Державного архіву Одеської області // Краєзнавство. – 2010. – № 1–2. – С. 66.

²³ Аргатюк С. С., Сапожников І. В. Минувшина багряних степів. Нарис з історії Овідіопольського району. – Одеса, 2007. – С. 54.

²⁴ Верт А. Вказ. праця. – С. 508.

²⁵ Там само.

²⁶ Забуті жертви. Вінниччина в роки нацистської окупації 1941–1944 рр.: 3б. док. / упор. П. Кравченко, О. Мельничук, Т. Пастушенко. – Вінниця, 2017. – С. 36.

В статтє раскрывається вопрос о причинах привилегированного положения национальных меньшинств в Транснестрии, а именно таких этнических групп как немцы и молдаване. На основе архивных и других источников анализируются данные об этническом составе региона, выделяются основные причины «лучшего отношения», утверждается, что проявление привилегированного положения касалось всех сфер жизни немцев и молдаван.

Ключевые слова: немцы, молдаване, румынская оккупация, Транснестрия, национальные меньшинства, румыны.

The Romanian authorities' policy on national minorities in Transnistria was fundamentally different from other annexed territories. The article addresses the issue of the privileged position of national minorities in Transnistria, namely ethnic groups such as Germans and Moldavians. Detailed evidence of the ethnic composition of the area is provided, and the main reasons of a better attitude was identified. The manifestation of a privileged position was in all spheres of life.

Keywords: Germans, Moldovans, Romanian occupation, Transnistria, national minorities, Romanians.